

ugyan már Kölcsey születése előtt meghalt, de mestere volt Herdernek, s Goethe a 18. század legnagyobb emberének mondta. Az egyoldalúságoktól nem mentes utókor sietett elfelejteni, hiszen Voltaire-t a század Luciferének nevezte, s vallási fordulata után a felvilágosodást szőröstül-bőröstül elutasította. Ugyanakkor igen fontos dolgokat mondott (Wellek kritikátörténete is felhívja erre a figyelmet), azt például, hogy az egész világmindenség az Isten nyelve, a költészet pedig ennek a követése, utánzása. A költészet tehát egykorú a vallással, az emberi tudással: „A költészet az emberi faj anyanyelve, amint [...] a festészet régiebb, mint az írás, az éneklés, mint a szavalás, a hasonlat, mint a szillogizmus, a csere, mint a kereskedelem.” A keleti költészetet, az Ószövetséget, Homéroszt nem népköltészetnek tartotta, mint Herder, hanem parabolának, s szinte minden költészetet szentnek. Mindezzel voltaképpen ő is a neoklasszikus kánont bomlasztja, a régmúlt miszticizmusát, a neoplatonizmust, sőt a lutheránus pietizmust kapcsolva össze a német romantikával.

Szerzőnk műveltsége és precizitása oly imponáló, hogy legfeljebb keresve találhatunk apró „szeplőket” a kötetben. A 10. lapon például „erőtlenül szubjektívizált,

(Barta János-i értelemben) emotív és intenzitást fokozó funkciójú” költői nyelvről értekezik anélkül, hogy az idézet helyét (hogy ti. Barta János mely művének melyik helyére céloz) megadná. Hasonló furcsaság fordul elő a 123. lapon: Zubreczky Györgyöt idézi anélkül, hogy a citált helyet megjelölje.

Apróbb ellenvetések talán tovább sorolhatók volnának, de ez nem volna igazán méltó *A romantikus korszakküszöb* kétségbe nem vonható tudományos rangjához. Nagy anyagon végzett, naprakészen korszerű metodikával bonyolított, új eredményeket produkáló, magas színvonalú tudományos teljesítmény ez a kötet. Rohonyi Zoltán példásan magasra állítja a mércét, mikor nem kevesebbre vállalkozik, mint a „magyar Kant- (és posztkantianus) recepció történetés-aspektusú és strukturális” megvilágítására, ami „érzékeltetheti az eredeti kérdésirány eltérő percepcióit és hatáskomponensként való érvényesülését a tradíció által közvetített műfajok és hangnemek poétikai rendjében.” (39.) A korszak ilyen szempontú megközelítése eredeti és tartósan érvényes eredményekkel gyarapítja a magyar koraromantika szakirodalmát.

Imre László

KATONA JÓZSEF: VERSEK, TANULMÁNYOK, EGYÉB ÍRÁSOK

Kritikai kiadás, kiad. Orosz László, Budapest, Balassi Kiadó, 2001, 281 l. + 8 t.

A Katona-kritikai kiadás előtörténetéről a sajtó alá rendező *Bevezetéséből* tájékozódhatunk (5). Az 1970 körül még tervezett edíciónak ez a szövegkorpusz a negyedik kötetébe került volna bele, együtt a történeti művekkel. Az MTA Textológiai

Munkabizottsága később úgy határozott, hogy a már 1942-ben kezdeményezett kritikai kiadásból (vö. 201) csak a főmű, a *Bánk bán* gyorsabb kiadása indokolt, a többi boldogabb időkre halasztotta. Nemzeti drámánkat Orosz László rendezte sajtó

alá, és az a két évtizedes használói tapasztalat alapján az egyik legjobb hazai kritikai kiadásnak bizonyult. Mellé tehetjük 1991-ben, a drámaíró születésének 200. évfordulóján a kecskeméti Katona József Társaság kiadásában Beke József *Bánk bán szótárát*.

Mielőtt bárki (utólag) átideologizált döntésnek tekintené a határozatot, az akkori Textológiai Munkabizottság talán legfiatalabb tagjaként tanúsíthatom, hogy a döntés indokolt volt. (Hasonló elvi döntés született akkor a szintén „egyművesnek” tekintett Madách Imre ügyében is.) Az 1950-es, 1960-as évek nagy kritika kiadás-láza alábbhagyott, a Jókai- és Mikszáth-regények jelentős kiadói sikere után csökkenni kezdtek a példányszámok is. (Mind ezt a sok befejezetlen edíció máig szemléltetheti.) De ugyanígy indokolt volt a Balassi Kiadó vállalása, hogy nem deklarált, számozott sorozatként, de a *Bánk bánnal* azonos formátumban és borítóval kiadja ezt a kötetet is, átmentve ezzel az Orosz László – Joós Ferenc (1890–1980) – Sütő József (1905–1995) eredeti munkacsoport akkor felhalmozott és most felújított-továbbfejlesztett anyagait a kutatás számára.

Mindazonáltal nem volt könnyű megszerkeszteni, összeállítani a kötet főszövegét. A legegyszerűbbnek a lírai életműhányad meghatározása látszott: Katona József 1818-ban maga másolta egybe verseit, szám szerint 25 költeményt. E K_1 anyagából a szerző életében mindössze egy jelent meg, a *Vágy* (*Vágyam* címváltozattal) az Aurora 1822-re kiadott, első kötetében (172). A K_2 a költő apjának, id. Katona Józsefnek másolata, amelyet 1842. január 13-án fejezett be. Ez nem teljes, és csak egy új szöveget tartalmaz, az *Új Esz-*

tendő Napján a' Szülőkhez című gyermekkori verset. Mind a K_1 , mind a K_2 megörökített idegen szövegeket: Katona maga egy általa csodált költeményt másolt le, jegyzettel kísérvé; apja hármat, Ányos Pálnak egy és egy ismeretlen költőnek két versét. A K_1 , a főszöveg hasonmás kiadásban és korszerűsített átírásban is megjelent a Szépirodalmi Könyvkiadónál 1991-ben. Az ottani kísérőtanulmány és jegyzetanyag jó kiindulásul szolgálhatott a kritikai kiadás számára is.

Talán éppen ez a széles megalapozottság okozta, hogy a versek kritikai kiadása most némileg csalódást okozott. Mert az igaz, hogy – ezt a hasonmásból bárki személyesen ellenőrizheti – Katona gyakran használt „háromnegyedes” betűket, azaz nem állapítható meg egyértelműen, kis vagy nagy kezdőbetűvel indít-e szavakat. Ha ezeket leszámítjuk is, marad még vitatni valónk. Nem tekinthetjük megoldottnak az -e kérdőszó átírásait (-e vagy e'; A *Műzsházhoz*, a *Barátomhoz*, az *Idő* című versekben), de olvasati hibák találhatók az *E' Verseimhez* (11. sor), *A' Magányhoz* (50., 55., 77. sor), az *Idő* (6., 13., 38., 41., 44., 45., 54. sor), *A Holdhoz* (84. sor), *A Képzet* (42. sor), *A Természethez* (7. sor), *Az Anddal* (12. és 19. sor), a *Gyermek-kor* (53., 86., 89., 96. sor), az *Új esztendőre* (5., 18., 22., 35. sor), az *Egygy Könny* (47., 49. sor), az *S.^{xxx} Molléhoz* (12. sor) és a *Rege* (50. sor) című költemények főszövegében. A versek jegyzetei korrektek és pontosak, ugyanakkor nagyon adatgazdagok. Egyet-értünk azzal is, hogy Orosz László, a magyar verstan e korszakának monográfusa mindenütt megadta a használt versformát: egyrészt Katona szívesen „mesterkedett” költeményeiben, másrészt verstani műveltségünk eléggé kétségbeejtő helyzetben

van, még a literátusabb közvéleményben is. Mindössze két helyen támadt hiányérzetünk. A hasonmás kiadás jegyzeteiben még olvasható, hogy a K₁ felfedezője, Gyurinka Antal 1856 és 1858 között kecskeméti káplán volt – itt (170) hiába keressük. Pedig fontos, hiszen éppen Orosz Lászlótól tudhatjuk, hogy ezek az eszterdők döntőek voltak a kecskeméti Katonakultusz szempontjából. Gyurinkáról az is közölhető lett volna, hogy gyűjtője volt Erdélyi János Kisfaludy társasági népdalgyűjtésének. Az *Idő* 17. és 25. sorának *Chaosához* az értelmezésben csak használt volna a *Bánk bán*-utalás (kritikai kiadás, 458. és az említett *Bánk bán-szótár*, 53), ahol gazdagabb a jegyzet tartalma. (Miért maradt el a drámaszótár még az irodalomjegyzékből is?)

A kötet cím *Tanulmányok meghatározása* a szövegben és a tartalomjegyzékben természetesen gondosabb: Katona két dramaturgiai írásáról van szó. A hosszú című *Mi az oka, hogy Magyarországban a Játékszíni Költő-mesterség lábra nem tud kapni?* kézírata nem maradt fenn, a főszöveg így értelemszerűen a Tudományos Gyűjtemény 1821. évi IV. kötete kiadásának sajtóhibáktól megtisztított, az egykori kiemeléseket is megőrző textusa lett (209). Jóval bonyolultabb a helyzet a Kisfaludy Károly *Ilka* című vitézi játékáról (1819) írott bírálat esetében. 1853-ban felbukkant, ám „előhátul csonka, a nedvesség miatt több helyütt olvashatatlan kéziratát” (200) felfedezője, Miletz János 1886-ban közölte. A Kecskemétről kimenekített kézirat 1944 októberében azonban megsemmisült, így a későbbi közlések és hivatkozások alapja Miletz közlése lett (203). Most sikerült továbblépni. Orosz Lászlóhoz került Miletz könyvének (*Katona József családja, élete és isme-*

retlen munkái, Bp., 1886) egy olyan példánya, amelyen Hajnóczy Iván, kecskeméti Katona-kutató javíttgatta és kiegészítette Miletz olvasatát. Mivel Hajnóczy volt alighanem az utolsó irodalomtörténész, aki az azóta megsemmisült kéziratot tanulmányozhatta, Orosz László igazi filológiai bravúrral élhetett a szöveg rekonstrukciójának kísérletében. (Megjegyezzük, nem először hajtott végre ilyet: 1983-ban hasonló sikerrel állította helyre a *Bánk bán* első kidolgozásának minden korábbinál teljesebb szövegét, a kritikai kiadás számára.) Harmadik szövegforrásként Kisfaludy Károly leveléből (Gaal Györgynek, 1820. március 14.) olyan részletet interpolált, amely már a Miletz ismerte, csonka kéziratból is hiányzott. Az eredmény teljességgel meggyőző; a követett eljárásról a jegyzetekben pontos, táblázatos kimutatás tájékoztat (201–203), amit kitűnően egészít ki a harmadik képpoldal Hajnóczy jegyzeteiről.

Katona József után nem maradt olyan irathagyaték, hogy abból akár egy személyi okmánytár, akár egy füzetnyi levelezés lenne összeállítható, amint az a kritikai kiadásra méltatott alkotók esetében szokásos. Ezért igen eltérő dokumentumok soroltattak be a III. fejezet *Alkalmi és személyes jellegű írások* címe alá; közöttük nincs kiadatlan. Ide került – többek között – az autográf családfa, színészi kötelező levele, szerelemvalló levele Széppataki Rózának, apja néhány levele, egyetlen ismert irodalmi levele Kisfaludy Károlyhoz, de a vacsi vadásztársaság általa vezetett naplója és 1826-os kecskeméti színházterve is. Ezek megjegyzetelésében Orosz László ismét elemében volt: Katona és kora fölényes ismerete, óriási helytörténeti jártassága mértéktartó terjedelemben, szerényen nyilvánul meg az apparátusban.

A hiányzó személyi okmánytárat helyettesíti itt egyfelől Katona József eddig kiadatlan és csak filológiai napi igény szerint idézett *Házi jegyzéke*, azaz 1820-tól haláláig vezetett bevételi naplója (131–150), másfelől ügyészi irataiból egy tíztételes iratválogatás. Noha a *Házi jegyzék* a kiadásokat nem tartalmazza, így is jelentős mikrohistóriai forrás; s nemcsak a drámaíró személye miatt, hanem egy 19. századi mezővárosi tisztviselő, egyben gyakorló ügyvéd életkörülményeinek vizsgálatához. Az ügyészi iratok esetében viszont a bőséggel zavarának esete forog fenn: Joós Ferenc 1976-ban 214 lapos kéziratban sorolta fel őket, s kizárólag a kecskeméti levéltárban lévőket, holott nyilvánvaló, hogy Katona-autográfok más törvényhatóságok archívumaiba is kerülhettek és bizonyára kerültek is. Célkutatás felkutatásukra eddig nem folyt; ehhez kiindulásul Joós lajstroma szolgálhat, amely terjedelmi okokból nem került be a mostani kötetbe, ám ismertetése megtalálható (236–240). Joós az autográf iratok számszerű becslésére ezért nem is vállalkozott.

A tíz irat kiválasztásának szemlélatomást két szempontja volt: lehetőség szerint minél több jellemző irattípus kerüljön kiadásra (így van közöttük nyilatkozat, felelet, felirat, bizonyító levél, beadvány, instancia, jelentés), és fontos volt a kiadatatlanság (ilyen a Bódog Tamásné peréhez készült bizonyító levél, egy fogalmazvány a városi alkalmazottak fizetésrendezésének tárgyában, a Czollner Mihályné nevében írt instancia és egy beadvány az ügyészi hivatal kedvezőbb elhelyezésére). Az iratválogatást azonban így is kevesellhetjük: 20 lap főszöveg, 19 lap jegyzettel. A kötet terjedelme elbírta volna többet is. Jól bizonyítja ezt a 257. lap, ahol Orosz

László 12 példát vonultatott fel a *Házi jegyzék* és a hivatali iratok kapcsolódására.

Joós Ferenc ugyan sokat tett a városi ügyész feladatkörének rekonstruálásáért, és valószínűleg igaza van Orosz Lászlónak is abban, hogy „a teljes körű egyeztetés megoldhatatlannak látszó feladat” (257), ám a vonatkozó kutatásokat mindenképpen folytatni érdemes és szükséges. Az első teendőnek egy kézirat-katalógus összeállítása tűnik. Hasonló a helyzet a hivatali iratok nyelvének, stílusának elemzésével. Joós eredményei erre vonatkozóan valóban alapvetőek és meghatározóak, de egyetérthetünk a sajtó alá rendezővel, miszerint: „Az 1820-as évek más hivatali irataival összevetve alkothatnánk hiteles ítéletet az ügyész Katona József nyelvéről.” (243.) Hozzátehetjük: abban a több mint egy emberöltőre terjedt folyamatban a jogi szaknyelv megmagyarosodásában és korszerűsítésében, amely 1806-ban a tiszti szótárak számos vármegyére kiterjedt mozgalmával (és Pest vármegye kezdeményező szerepével) indult, s végül a Tudós Társaság jogi szakszótárának (1843) kiadásával zárult, amely megőrizte és beépítette a korábbi eredményeket is.

A kötet utolsó tétele egy *Katonának tulajdonított költemény*, a terjedelmes (282 soros és 12 sor ajánlással bevezetett) *Kiáltó-Szó A' Ketskeméti Szüzek és Leányokhoz* (155–163). Felvétele még akkor is indokolt, ha a kétes hitelű verszet szerzőjét továbbra is kérdőjel jelöli – természetesen a vonatkozó vélemények, érvek és ellenérvek tüzetes szemléje és kritikája után (259–261). Orosz Lászlónak különben is rendkívül rokonszenves vonása, hogy óvatosan fogalmaz, még olyankor is, amikor az adatok egy irányba mutatnak. Ilyen, példának okáért, az a megállapítása,

hogy Katona – kortársaihoz hasonlóan – 1792-re, a rendszeres játsszás kezdetére tette a hivatásos magyar színészet kezdetét (212), ezért a játékszíni tanulmány határozottabban keltezhető 1820-ra (210). Hasonlóképpen: Széppataki Róza leányasszonyt akár első felléptén láthatta, hiszen az uo. említett 1813. augusztus 19-i színlap Katona ötévi színházi jelenlétére utalt (222). Mégis hasznos ez az óvatosság: Orosz László nem kívánja szent könyvvé avatni a kritikai kiadást, inkább gondolkodásra, továbbkutatásra ösztönöz azzal, hogy nem lezár, hanem nyitva hagy kérdéseket. Itt például nem kell véglegesen elvetnünk a műsának tekintett és versben is címzett Mollí = Déryné azonosítást (195); talán egy szerepnév vezet majd nyomra? A *Kiáltó-Szó...* esetében nem zárható ki egészen az a feltevés sem, hogy egy református kollégium diákköltészetén edzett szerző írta volna, Csokonai Vitéz Mihály *Dorottyájának „domesztikált”*, sőt megfordított változataként. (Hiszen a leányokkal és családjaikkal másnap is találkozni kellett...)

Néhány helyen keveselljük a jegyzeteket. Az 1826-os színházterv kapcsán megjegyezhető lett volna, hogy Kecskemét 1833-ban kapott (szükség)színházat, Király Sándor nevű polgára jóvoltából, akiről viszont nem tudjuk, hogy az 1811-ben, apja levelében említett szabómester (84 és 221) milyen családi viszonyban állt a színházalapítóval. De jegyzetelni ajánlatos ma már a *Kiáltó-Szó...* „Circassia”, „Georgia” földrajzi neveit; nem közkeletű ugyanis, hogy ez a cserkesz és a grúz hölgyek szépségéhez hasonlítja Kecskemét hölgyeit.

Nagy nyeresége a kötetnek a pompásan összeválogatott képmelléklet. Nemcsak Katona József egyetlen hiteles ábrázolását

láthatjuk itt, hanem a jegyzetekben tárgyalt textológiai problémák is megelevenednek, akár a versek K₁-címlapjának többféle kézírásáról, akár Hajnóczy Iván ceruzás jegyzeteiről van szó az *Ilka*-bírálatához; de láthatjuk a családfát és a színháztervet is. Kevesebb sikerrel működött a műszaki szerkesztő és a tördelő. Megint egy szépségnek tervezett, értékes kritikai kiadáskötet, amelyet évtizedekig fogunk használni, amelyben ismét a számítógép kerekedett felül használóján. Mert mi magyarázhatja meg, hogy a tételszámozott, címmel ellátott versek hagyományos és tetszetős tördelése a további alfejezetekben hirtelen átvált (ráadásul nem is egészen következetesen) az „új tétel – új oldal” kevésbé tetszetős, terjedelemfaló tördelésébe. Ha arra gondolunk, hogy a vékonyka kötet testesítése lenne a cél, tévedünk: a jegyzetekben a hivatkozott hely sorszámja és az idézett szöveg között több helyütt (202, 204–205, 209–214, 226–230, 261–265) egyetlen betűhely sem marad, ami nemcsak csúnya és méltatlan, hanem számmal kezdődő, jegyzetelendő hely esetében kimondottan értelemzavaró. Így; 11028 *esztendőök óta* (212), 3204-ik *Akadály...* (213), 117167. *Nyúl...* (238).

Időnkénti hiányérzetünk és az említett szeplők nem változtatnak a megmásíthatatlan tényen: tartalmas és fontos kötet került olvasói birtokunkba, amely nemcsak a kevés beszédű, ügyeit kurtán-furcsán rendező, magába forduló Katona József jobb megismerését segíti elő, hanem (amint arra utalgattunk is) több tudományág: így az életmód- és mentalitástörténet, a stílusztika, a jogtörténet számára szintén nyújt sokáig használható forrásbázist. És akkor még nem is szóltunk arról, hogy Katona József versei közül a kiszakított

drámai monológként olvashatók egyre nagyobb tudományos érdeklődésre tarthatnak számot, hiszen bennük ugyanaz a megdöbbentő tehetség nyilvánul meg, mint – Arany János szép szavával – a „*Bánk bán zordonságai*”-ban vagy Vörösmarty Mihály fiatalkori nyelvteremtő erejében (az *Idő* olvastán szinte lehetetlen nem gondolnunk a *Csongor és Tünde* Éjmonológjára); hogy az *Ilka*-bírálatból valóban tételes dramaturgia fejthető ki; hogy a játékszíni tanulmány korai értekező

prózánk egyik legértékesebb darabja, azon túl is, hogy kor- és kórképet ad. S van-e az élethelyzetet felmérő öniróniának csúfodásosabb, egyszersmind keserűbb mondata, mint amivel 1829-ben a vacsi vadásznapló zárul: „...tisztelettel jelentetik, hogy a szerencsétlen Tarisznyájú Notarius a Társaságnak minden Kincseivel elszökött, és többé nintsen, hagyván maga után egy megszorodott, és több siránkozó – Semmit.”

Kerényi Ferenc

MONOSTORI IMRE: RÉG MÚLT? UTAK ÉS ÚTKERESÉSEK

Budapest, Kortárs Kiadó, 1998, 278 l.

Monostori Imre tanulmánykötete összeállításához meglehetősen nagyvonalúan fogott, markánsan érvényesül benne ugyanis néhány, a tanulmánykötetek tartalmi rendjétől eltérő szempont. Ugyanakkor egy kutatói szakasz összegzéseként, illetve az eredmények megőrzése és könnyebb hozzáférhetősége szempontjából létrejött indokolt, megjelenése nem hiábavaló.

A közzétett szövegek túlnyomó többsége recenzió. Huszonhárom, a *Hitel*, az *Árgus*, a *Magyar Szemle*, a *Tiszatáj*, a *Kortárs*, az *Új Forrás*, az *Életünk*, a *Magyar Napló*, a *Forrás és a Kritika* hasábjain 1996 és 1998 között megjelent könyvismertetést és recenziót találhatunk új közlésben a kötetben. Ezen túl szerepel tizenkét tanulmány, ugyancsak a *Tiszatáj*, a *Forrás*, az *Új Dunatáj*, az *Új Forrás*, az *Irodalomtörténet*, a *Hitel*, a *Jelenkor* és a *Kortárs* 1995 és 1997 közötti periódusából. Mindebből kiderül, hogy a szövegek gazdagsága igen tartalmas gyűjteményt eredményezett, viszont az is, hogy a recenzens

feladata a szűkítés, hiszen kevésbé gyümölcsöző egymás recenzióiról recenziókat írni: ez a sor a végtelenségig folytatható lenne, de az irodalomtudománynak talán van ennél hasznosabb feladata is.

„[M]agyarság és európai kultúra sohasem lehetnek a szemünkben ellentétesek” – szól a Babits-mottó második fele, és valóban: ez a gondolat vezeti végig figyelmünket az egymást követő fejezetek láncolatán. A mottó mint strukturáló elem meghatározó a későbbiekben is: mind az öt fejezetet mottó és alcím vezeti be. Ez növeli a tartalomjegyzék tájékoztató erejét és talán jobban kiemeli a kezdő Babits-idézet jelentőségét, viszont még ez az eszköz sem teszi harmonikusan strukturálttá a tanulmánykötetet. Míg a Németh Lászlóról szóló tanulmányok és a róla szóló kötetek recenziói terjedelmes egységet képeznek a kötet első nyolcvan lapján, addig a második és negyedik fejezet, a Kerényi Károly magyarországi recepcióját feldolgozó, eléggé nem megbecsülhető jelentőségű munka, valamint a Csoóri Sándor tanul-